

Баштанська республіка: селянська модель влади.

Історичний феномен Баштанської повстанської республіки, як однієї з локальних селянських республік, є малодослідженою сторінкою історії громадянської війни в Україні (1918-1921 рр). Домінуючою суперечністю її існування, яка допомагає зрозуміти передумови та причини її виникнення, розвитку і поразки є формування власне селянської моделі влади¹. Важливість цієї проблеми у науковому і практичному плані полягає в концептуальному підході до розуміння структури та механізму функціонування селянської моделі влади, її місце в державотворчих процесах в умовах Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.

З постановки такої проблеми стає зрозумілим, чому її історіографія є обмеженою. Нашому об'єктивному студіюванню подій Баштанської республіки і селянської моделі влади допомагають опрацьовані нами матеріали фондів Державного архіву Миколаївської області та документи Баштанського історико-краєзнавчого музею, які до останнього часу в рамках наукової розробки не використовувались при висвітленні даної проблеми. Частина архівних документів, що опублікована в збірниках документів², сприяє через призму явища Баштанської республіки визначити структуру селянської влади та основні функції органів. Особливо цінними джерелами є спогади учасників Баштанської республіки³, які дають змогу зрозуміти історичну обстановку, мотиви дій, їх сподівання, розкрити світоглядні особливості.

У радянській історіографії проблемі селянської моделі влади увага взагалі не приділялась. Події Баштанської республіки висвітлені в історичних студіях М. Супруненка⁴, П. Балкового⁵, Ю. Білана⁶, А. Алексаценка⁷, А. Лихолата⁸. Своє наукове бачення і трактування республіки ці історики пов'язували з могутнім селянським повстанням, а її самоврядні тенденції розвитку зводили до

радянського партизанського району в тилу денікінських військ⁹. Тільки нарис про Баштанку в “Історії міст і сіл. Миколаївська область” більш повно змальовує процес появи, розвитку і поразки Баштанської республіки, проте досить слабо визначає її владну структуру, констатує лише факт обрання на сільському сході повстанського комітету¹⁰. Якщо в цілості проаналізувати радянські доробки з даної проблеми, то можна сфокусувати загальну радянську історіографічну позицію як селянський партизанський район, що мав центр керування повстанськими загонами.

У сучасній українській історіографії події Баштанської республіки розглядаються в контексті партизансько-повстанського руху. Чільне місце серед історіографічних праць займають монографії О. П. Реєнта¹¹, в яких історик стверджує, що Баштанська республіка є своєрідною формою самоуправління¹². Важливе історіографічне значення в сучасній історичній науці займає праця Ю. В. Котляра¹³, в якій уперше в комплексі та у порівняльній схемі з Висунською республікою досліджується явище Баштанської республіки в межах антиденікінського повстанського руху селянства Півдня України 1919 р. У монографії автор приділив увагу селянській моделі влади, яка виступає в нього як політичний симбіоз селянської вольниці і твердої партійної дисципліни¹⁴, що був викликаний революційними процесами на Півдні України у 1919 році.

У даній розвідці висвітлюється явище Баштанської республіки, її апріорний та реальний зв'язок з формуванням селянської владної моделі, що був викликаний трансформацією революційних процесів у військове протистояння за владу на Україні у 1919 році, реалізація республікою її структури і механізму.

Баштанська республіка була апогеєм загального антиденікінського повстансько-партизанського руху селянства на Півдні України в 1919 році. В її оформленні провідну роль зіграли українські ліві партії боротьбистів, боротьбистів та більшовиків. Історія Баштанської республіки, за нашими дослідженнями, має таке явище, як політичний ситуативний союз більшовиків з боротьбистами та боротьбистами. Реалізація умов якого сприяла утворенню в Баштанці

більшовицько-борьбистського підпільного центру, який займався координацією повстанських дій селян-партизан. З проголошенням республіки він трансформувався в повстанський комітет.

В організації Баштанської республіки важливе значення мав процес ментального відродження у свідомості повсталих волелюбних традицій предків-козаків. Саме революція, на нашу думку, здійснила руйнування землеробсько-общинного світогляду та трансфер козацької войовничості селян Півдня України¹⁵. Від козацької генеології селянство отримало соціальні витoki самоврядного раціоналізму. Це підтверджують матеріали музею про те, що Баштанка була поселенням “бунтівників Полтави”¹⁶, тобто запорізьких козаків, що підтримали І. Мазепу і боролися разом із шведами проти російських військ.

24 серпня 1919 року у Баштанці було встановлено денікінську владу. Старостою був обраний лівий соціаліст-революціонер (борьбист) з 1917 року П. Тур. Було організовано старшину і поліцію¹⁷. У підпілля пішов ревком на чолі з М. Прядком. За його керівництва і згідно з директивою Миколаївського більшовицько-боротьбистського комітету створюються повстанські загони. Бойовий загін партизан у кількості 50-60 чоловік в ніч на 16 вересня 1919 року знищив денікінський військовий контингент у Баштанці. Вдень на базарну площу перед сільською управою зішлись всі жителі села¹⁸. На сільському сході було відновлено селянську радянську владу і обрано повстанський комітет з 11 членів: М. Прядко, В. Гайдук, С. Гайдук, М. Прихода, О. Палій, С. Дуб’яга, П. Вилкул, П. Тур, І. Тур, С. Теселько, Г. Гандилов. І головне те, що жителі прийняли рішення проголосити Баштанську республіку. Цю назву підказав Г. О. Колос, командуючий повстанськими військами на Лівобережній та частині Правобережної України, якому було доручено розширити територію повстанських республік на весь Південь України¹⁹.

18 вересня 1919 року повстанком прийняв рішення послати “таємних організаторів” у сусідні села волості: Привільне, Балацьке, Христофорівку, Піски, Констянтинівку, Горожино, Сергіївку, Інгулку, Новогеоргіївку²⁰, з метою

розширення території республіки та організації загонів партизан. На 30 вересня 1919 року було організовано 5 полків у кількості 2000 чоловік²¹. На початку жовтня був сформований 6 змішаний полк²², туди входили бійці з навколишніх сіл, що підтримали республіку. За результатами вивчення матеріалів музею, ми встановили, що командирами полків були: І. Тур, М. Прядко, Є. Фощенко, П. Вилкул, М. Дубогрій, Л. Услов. Кость Балдук був призначений командиром баштанської кавалерії у кількості 175 бійців. Особливістю баштанських повстанських об'єднань була їх багатопартійність²³.

На кінець вересня 1919 р. у Баштанській республіці проходив процес формування власної армії. Було створено військовий резерв кількістю 18000 чоловік. Організаційні основи формування військових структур взяв на себе особисто лідер республіки М. Прядко²⁴.

Нами доведено, що соціальні витоки формування селянської владної моделі та Баштанської республіки, яка її найбільш чітко репрезентує, були обумовлені явищем політичного ситуативного союзу більшовиків з боротьбістами та боротьбістами, його організаційними настановами, трансферним процесом ментального відродження у свідомості селян козацьких волелюбних традицій, бунтарських стереотипів поведінки, збройним відгуком на денікінську диктатуру. Така модель, згідно із селянським менталітетом, була по суті деліберативною демократією, як найбільш оптимальним типом державно-політичного режиму. Кожен аграрій через участь у сільському сході дістає можливість брати участь у виробленні стратегії функціонування селянського соціуму, що призводить до врахування інтересів окремих селянських верств і сприяє поглибленню їх взаєморозуміння. Сільські верстви постають завдяки відносинам взаємного визнання, обговорення компромісу, який означає добровільну відмову від групових інтересів, якщо вони стоять на заваді взаємній згоді у виробленні єдиної тактики розширенню політичної бази, орієнтації на єдину споконвічну потребу селянського соціуму – землю. Для такої моделі влади базовим є принцип відповідальності. Селянська здатність до відповідальності означає підкорення її

вимогам: бути спроможним є пов'язаним бути зобов'язаним. Так обумовлюється відповідальність і залежність стану кожної верстви селянства за аналогічний стан іншої. Селянська модель включає розширення системи самоврядування. У такому випадку селянин як суб'єкт суспільних і трудових відносин є також суб'єктом (а не об'єктом) системи управління, розподілення, контролю. Поряд з принципом відповідальності, кожен за такої системи отримує частку управлінських можливостей пропорційно індивідуальному внеску у процес оформлення Баштанської республіки. У виборі форми правління селянський соціум зробив ставку на республіку як державну структуру, що виключає безмотивізований владний тиск, примус.

Баштанська республіка сформувала свій механізм самоврядної влади і управлінський апарат: вища влада належала – загальному сільському сходу, який вирішував найважливіші питання і обирав повстанком, який був по суті вищим органом виконавчої влади, кожен член якого мав підвідомчу сферу діяльності. Лейтмотивом роботи якого було досягнення демократичного консенсусу в ухваленні рішень. Особливістю в діяльності цього органу влади була колегіальність (рішення приймались простою більшістю голосів). Своєрідним було те, що не було посади голови повстанкому (це пояснюється відсутністю єдиного лідера повстання та різною партійною приналежністю організаторів республіки).

Домінуючою ідеологією Баштанської республіки була націонал – комуністична ідеологія. Республіка мала площу більш як 1,5 тис. кв. кілометрів²⁵. Члени повстанкому займалися вирішенням наступних соціальних питань: було відновлено роботу школи, самодіяльного театру²⁶, селяни забезпечувались продовольством.

Отже, нами зроблено спробу:

- кваліфікувати феномен Баштанської республіки як селянську модель самоврядної влади;

- самоврядну модель влади Баштанської республіки означити як форму деліберативної демократії, яка виникла в умовах особливостей протікання революційних процесів на Півдні України у 1919 р.;
- вирішальну роль у постанові республіки відіграв ситуативний союз більшовиків з борьбистами та боротьбистами, що в кінцевому рахунку визначило характер влади та ідеології;
- Баштанська республіка була організованим збройним виступом селян проти денікінського режиму;
- визначити Баштанську республіку як приклад формування селянського самоврядування в умовах Української національно-демократичної революції 1917-1921рр.

Перспективи розробки питання форм організації влади знаходяться у полі дослідження локальних селянських республік періоду громадянської війни на Україні 1918-1921рр.

¹ Корольов Г. Баштанська повстанська республіка // Історія в школі. – 2003. -№4. – С. 2.

² В огне гражданской войны: Сб. документов и материалов: 1918 – ноябрь 1920г. – Одесса, 1962. – 503с.; Гражданская война на Украине 1918 – 1920: Сб. документов и материалов. – К., 1967. – Т. 2. – 918с.; Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны (март 1918 – декабрь 1920). - Херсон, 1962. – 407с.

³ Октябрьские грозы. Сб. худ. очерков и воспоминаний. - Одесса, 1977. – 229с.

⁴ Супруненко М. І. Боротьба трудящих України проти денікінщини. – К., 1979. – 287с.; Супруненко Н. І. Очерки гражданской войны и иностранной интервенции на Украине. – М., 1966. – 455с.; Супруненко М. І. – Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. – К., 1957. – 343с.

⁵ Баловий П. М. Війна без фронтів. – К., 1966. – 303с.

⁶ Білан Ю. Я. Героїчна боротьба трудящих України проти внутрішньої контрреволюції та іноземних інтервентів у 1918 – 1920 рр. – К., 1957. – 48с.

⁷ Алексашенко А. П. Партизанское движение в тылу Деникина в 1919г.// Решающие победы советского народа над интервентами и белогвардейцами в 1919г. – М., 1960. – С. 366 – 412.

⁸ Лихолат А.В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917-1922рр.). – К., 1955. – 663с.

⁹ Білан Ю.Я. Вказ. праця. – С. 38.

¹⁰ История городов и сел УССР. Николаевская обл. – К., 1981. – С. 157.

¹¹ Реєнт О.П. У робітнях історичної науки. – К., 1999. – 352с.; Рубльов О.С. Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921рр. – “Україна крізь віки” Т. 10. – К., 1999. – 319с.

¹² Реєнт О.П. Вказ. праця. – С. 234.

¹³ Котляр Ю.В. Повстанський рух селян Півдня України. Висунська і Баштанська республіки (1919-

1920рр.) – Миколаїв, 1999. – 117с.

¹⁴ Котляр Ю.В. Вказ. праця. – С. 80.

¹⁵ Кара-Мурза С.Г. Советская цивилизация.- Ч. 1. – М., 2002. – С. 64.

¹⁶ Голос Баштанщини. – 1999. – 17 вересня.

¹⁷ Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), Ф. 940. – Оп.1. – Спр.210. – Арк.3.

¹⁸ Там само, Арк.4.

¹⁹ Шляхом Леніна. - 1989. – 20 квітня.

²⁰ ДАМО, Ф. 940. – Оп. 2. – Спр. 35.- Арк.9.

²¹ Там само.

²² ДАМО, Ф. 940. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 30.

²³ Котляр Ю.В. Вказ. праця. – С. 68.

²⁴ ДАМО, Ф. 940. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 30.

²⁵ Котляр Ю.В. Вказ. праця. – С. 71.

²⁶ Николаевский краеведческий музей. Путеводитель. – Одесса, 1980. – С. 48.